

Laczó Ferenc

## SIKERRE FORRADALOM

Békés Márton: *Amerikai neokonzervativizmus. Egy kisiklott ellenforradalom*. Századvég, Budapest, 2008, 464 oldal

Békés Márton a Kommentár rendszeres olvasóinak aligha szükséges bemutatnunk, hiszen több írása is közlésre került már e folyóirat lapjain, és első könyvéről is született korábban recenzió.<sup>1</sup> Itteni és egy sor egyéb orgánus által közölt textusai többnyire markáns álláspontokat fejtenek ki. Konceptiózus állásfoglalásain túl szerzőjüket karakterisztikus stílusa miatt is meglehetősen könnyű beazonosítani. E felismerhetőség ez esetben igen távol esik az egysíkúságtól: Békést történészi és politológusi műveltsége éppúgy csábítja történettudományi szakszövegek elkészítésére, mint aktuális szellemi-politikai fejleményeket konzervatív elvek mentén értékelő szövegek megfogalmazására.<sup>2</sup> Érdeklődése szerteágazó, de olvasottságának különböző elemeiből korántsem véletlenszerű egyveleg alakul ki (ha műveltségének komponensei nem is minden téren forrtak már össze megfelelően rendszerezett mély tudássá), ugyanis a legtermészetesebb módon találjuk szellemi tevékenységének centrumában a politikai eszmetörténet művelését, ezen belül pedig elsősorban a konzervatív eszmék beható tanulmányozását.<sup>3</sup>

*Amerikai neokonzervativizmus – Egy kisiklott ellenforradalom* című új munkája is szervesen illeszkedik rohamosan növekvő számú publikációinak sorába, egyúttal azonban jelentő-

<sup>1</sup> Mindössze e recenzió témájához közvetlenül kapcsolódó írásait említve: Irving Kristol eszméi (Kommentár 2008/1., 77–86) és *A spontaneitás ideológiája. Konzervatív Hayek-kritika* (Kommentár 2008/2., 83–93). Békés könyvének 2008-as, az amerikai választások előtti megjelenése óta bekövetkezett fejleményekről írott itteni cikke: *Balfogás. Az Obama-koalíció progresszív háterszága* (Kommentár 2009/3., 94–101). *A becsület politikája. Gróf Sigray Antal élete és kora* c. első könyvének recenziója: FILEP Tamás Gusztáv: *Királyhűség, függetlenség, alkotmányosság*, Kommentár 2007/5., 119–126.

<sup>2</sup> Utóbbira többek között lásd Békésnek a konzervatorium.blog.hu webhelyen 2008 és 2009 folyamán közölt alábbi írásait: *Ifjúkonzervatív készülődés; Konzervatív korszak közeleg; Új magyar konzervativizmus*. E színvonalas publicisztikák a kortárs folyamatok értelmét kísérlik meg kijelölni. Megkockáztatható, hogy a minél szélesebb (ifjú)konzervatív konszenzus kialakításának céljából születtek – annak ellenére is, hogy a webes visszajelzésekben (mint oly gyakran) az elutasítás hangjai is erősek.

<sup>3</sup> A konzervativizmus Békés meghatározása szerint az élő és éltető hagyományok politikája. Stílus és mentalitás függvénye, ami a hagyományok reflexív, tudatos válásával alakul ki (e ponton Békés Karl Mannheimre hagyatkozik). Időfelfogása a szervességen alapszik, a történelmet sem meghaladni, sem megállítani nem akarja, de uralására és a továbbfejlesztésre igényt formál (8, 30). Oakeshottot követve Békés a konzervativizmust élesen szembeállítja az ideologikus gondolkozással, akárcsak a realizmust a politikai racionalizmussal. A *nézetrendszer, a meggyőződés* szavakat Békés már alkalmazhatóbbnak érzi, és elfogadja az univerzális konzervatív beállítódás létezését, bár nem hisz a konzervativizmus nemzetköziesíthetőségében (29, 32).

ségében magasan ki is emelkedik közülük.<sup>4</sup> E négyszáz sűrűn szedett oldalra nyomtatott szöveg ugyanis Békés eddigi kétségkívül legambiciózusabb vállalkozásának gyümölcse, mely egy napi hírekből is jól-rosszul ismert és élesen vitatott (vagy éppenséggel sommásan elítélt) jelenség, az amerikai neokonzervativizmus részletező bemutatására és bőszes kontextualizációjára is vállalkozik.<sup>5</sup> E bemutatás során Békés a neokonzervativizmus eszmetörténeti és politikai szerkezetét, „filozófiai, politikai, gazdaságelméleti és nemzetközi” gondolatait és jellemzőit vizsgálja (17), majd történeti genezisét, idestova hét évtizedes (a szerző szerint mostanra lényegileg befejezettnek tekinthető) útját is bemutatja (7. fejezet).<sup>6</sup> A bőszes kontextualizáció elsősorban számos bevezető jellegű fejezetben ölt testet.<sup>7</sup> Az amerikai neokonzervativizmust Kristolnak, „a neokonzervativizmus Marxának” (150) pompás sorait Békéshez hasonlóan idézve úgy határozhatjuk meg, hogy „az nem más, mint a szabadpiaci kapitalizmus etikai elvek mentén történő megőrzése a liberális tömegtársadalom hatékony konzervatív kormányzásának kivitelezésével együtt” (132).<sup>8</sup>

\*

Mi Békés neokonzervativizmust feldolgozó nagytanulmányának fő állítása? A szerző központi jelentőségű, a könyv során több helyütt (a mű alcímében is) megfogalmazott véleménye szerint a neokonzervativizmus kisiklott.<sup>9</sup> Hidegháborús megszületése Békés szerint az amerikai konzervatív eszmék némi „intellektuális szklerózis” (248) és az öt-

<sup>4</sup> Mivel a recenzeált könyvre tavalyi megjelenése okán új munkaként hivatkozunk, szükségesnek érezzük megjegyezni, hogy időközben Békésnek egy további tanulmánya is megjelent könyv alakban: BÉKÉS Márton: *A hagyomány forradalma. Németh László politikája*, Kortárs, Budapest, 2009.

<sup>5</sup> A terjedelem csak részben magyarázza néhány szerkesztetlenül maradt mondat kinyomtatását. Ezen apróbb, a szövegértést ritkán érintő hibákra külön nem fogok kitérni.

<sup>6</sup> A neokonzervativizmus által jelentősen befolyásolt évtizedek után Békés szerint szükség lenne egy új konzervatív napirendre, amely belső, kulturális kérdéseket helyezne ismét a középpontba, és nagyhatalmi, de nem birodalmi ambíciójú külpolitikát folytatna (232, 239).

<sup>7</sup> Békés maga is említi könyve elején, hogy „számos, bevezető jellegű fejezet elkészítése” vált szükségessé (16). Bár e fejezetek ambíciói világosak és nem egynek céljával – az amerikai politikai gondolkodás sajátos alapjainak ismertetésével, a konzervativizmus liberális mezőben való elhelyezkedésének bemutatásával (42), a progresszív, optimizmusba hajló jövőkép és a konzervatív, vallásos, puritán értékvilág sajátos keveredésének ecsetelésével (50), az amerikai forradalom sajátos jellegének hangsúlyozásával (83–87) – is egyet lehet érteni, véleményem szerint érdemesebb lett volna e fejezeteket rövidebben, a továbbiak szempontjából is lényeges aspektusokra fókuszálva elkészíteni. E terjedelmi problémánál lényegesebb hibának érzem, hogy Amerika alapításáról és eredeti politikai eszméiről írva Békés kutatási alanyai, a neokonok hirtelen direkt forrásává válnak (lásd például a 95. oldal utalásait Nisbetre és Kristolra). Érzésem szerint szerencsésebb választás lett volna „A neokonzervatívok alapításképe” vagy esetleg „Az amerikai mítosz és a neokonok” tematikájú fejezet elkészítése, mint a direkt értekezés Amerika alapításáról és a kortárs eszméről. A három mai meghatározó irányzatot (a paleókat, a libertáriusokat és a neokonokat) tárgyaló fejezet viszont a továbbiak szempontjából is egyértelműen nélkülözhetetlen (121–138).

<sup>8</sup> A könyv során a legtöbb egyetértő utalás a neokonok jobbszárnyához tartozó Kristol mellett alighanem Russell Kirkre vonatkozik (róla részletesebben: 256–257), akinek neve a névmutatóban helytelenül Russell, Kirkként szerepel (461).

<sup>9</sup> Békés több fejezetet is ennek kijelentésével zár (lásd: 44, 108, 138), azonban ez még nem jelenti azt, hogy átfogó magyarázattal is előállna.

venes évek újbóli virágzása (255) utáni hiteles aktualizálását jelentette. Sőt a meggyőzően megfogalmazott és lendületesen terjesztett neokonzervatív eszmék jelentősen hozzájárultak Amerika hatvanas évek utáni belpolitikai és kulturális fordulatához, a konzervatívok sikereihez, melyek a szerző véleménye szerint a nyolcvanas években, Reagan elnökségének idején tetőzödtek (301).<sup>10</sup>

Azonban a konzervativizmus ezen ága nemcsak versenyképes, hanem ideologikus tendenciájú is volt (42), olyannyira, hogy a neokonok a hidegháború lezárultával és ezzel egybeeső generációs váltás (és belső, külpolitikai elvek mentén bekövetkezett törés) következtében egy expanzív, globális dominanciára törekvő ideológia (az amerikai terjeszkedés és hegemonia alatt a világon mindenütt megvalósuló demokrácia) propagátorai lettek. 2001 óta pedig nemcsak a hatalom felső régióiba jutottak be, ahonnan különös hévvel szorgalmazták az „unipoláris forradalmat” (13), de időközben kulcsfontosságú belpolitikai szövetségeseiké is a protestáns fundamentalista szervezetek váltak.<sup>11</sup> Békés ezen elsősorban külpolitikai gondolatokat megfogalmazó fiatalabb, másodikgenerációs neokon szerzőket igen egyértelmű szavakkal ítéli el, hiszen a jakobinusokhoz (377) és a bolsevikokhoz (378) is hasonlítja őket.<sup>12</sup>

Békés alaptézise „erős kifejezéssel” az, hogy valójában „két neokonzervativizmusról van szó” (14), melyeknek alighanem legrövidebb (Békés intenciójával összhangban lévő) leírása szerint egy ellenforradalmi eszmét váltott fel egy ideologikus küldetés megfogalmazása. E második neokonzervativizmust Békés (megnevezése ellenére is) egyenesen kizárna a konzervativizmusok köréből, hiszen megítélése szerint a valóban konzervatív eszmerendszerektől teljesen eltérő belső filozófiai maggal rendelkezik (379–380, 395).

\*

Milyen történeti modell megfogalmazásával alapozza meg Békés az első neokonzervativizmus pozitív értékelését? Nem túlzás Békést az ellenforradalom specialistájának nevezni, hiszen írt már empirikus és elméleti tanulmányokat is a témában.<sup>13</sup> Így talán nem meglepő, hogy az amerikai neokonzervativizmus politikai eszmetörténetét is egy „sajátos fejlődésemélet keretébe” ágyazza (16), mely az ellenforradalom újradefiniálá-

<sup>10</sup> Békés Hayek nyomán egy liberalizmus által állított csapdáról értekezik, amelybe a konzervativizmusnak „bele kell lépnie, ha meg akarja határozni magát, de szabadulnia nehéz. Az amerikai konzervativizmus magára találása a liberalizmus radikalizálódása révén következett el.” (113)

<sup>11</sup> Fontos körülmény, hogy ezen újfajtan neokonzervatív hatalmi politizálás korszaka egybeesett Békés kutatásának időszakával, ugyanis Békés 2003-ban kezdett a témával foglalkozni (18). Az ekkoriban új amerikai külpolitika (alighanem jól ismert) kulcsszavai a *megelőző csapás*, a *rezsimváltás*, a *nemzetépítés* és a *demokráciaexport* voltak.

<sup>12</sup> Poszt-hidegháborús külpolitikai elképzeléseik háttérében Békés Fukuyama híres-hírhedt tézisének befolyását sejtí (325), akinek a történelem végét vizionáló főművét „egy naiv, leegyszerűsített, optimista vakhit kötetnyire bővített kifejtéseként” jellemzi (171) – amihez szükséges hozzátennünk, hogy Fukuyama az ifjabb Bush-adminisztrációk politikájának kritikusa volt (175).

<sup>13</sup> Lásd például BÉKÉS Márton: *Az ellenforradalomról* = BÉKÉS Márton – MAJOROS István: *A hagyomány politikája. Fejezetek a konzervativizmus történetéből*, ELTE BTK Történettudományi Intézet, Budapest, 2006, 37–62.

sára épül.<sup>14</sup> Azaz Békés ezúttal a szokásoshoz képest pont fordított alkalmazási módra kerít sort: ahelyett, hogy az „angolszász normát” próbálná meg alkalmazni a kontinens (konzervatív) politikai gondolkodásának vizsgálatakor, egy „sajátosan angolszász irányzatnak ellenforradalomhoz kapcsolódását” igyekszik kimutatni (27). Eközben nem tagadja az amerikai típusú ellenforradalom sajátos természetét sem: egy helyen például úgy fogalmaz, hogy „egy generális, mindenre kiterjedő ellenforradalom ott [Amerikában] semmiképpen sem lehetséges” (43).<sup>15</sup>

Békés ellenforradalommal kapcsolatos gondolatainak bázisát Voegelin nézete szolgáltatja, mely szerint a forradalom „a modernitást kiűző radikális gnózis” (38). Az ez ellen a gnosztikus alapvetésű kísérlet ellen ható reakció pedig a konzervativizmust éppúgy magában foglalja, mint az ellenforradalmi mozgalmakat.<sup>16</sup> A szerző saját konzervativizmus-tipológiáját is „a forradalomhoz, mint a modernitás áttörő politikai eseményéhez való metapolitikai hozzáállás[ok]” szerint alakítja ki, a reformkonzervativizmust, az ellenforradalmi (jellemzően restaurációs, de adott esetekben preemptív) konzervativizmust és a(z) elsősorban filozófiai jelentőségű) konzervatív forradalmat különböztetve meg (39–42).<sup>17</sup>

E három típus közül a könyv érvelése szempontjából a forradalom ellentétéként bemutatásra kerülő ellenforradalmi konzervativizmus a legfontosabb. Békés szerint a konzervatív bölcsesség fontos része annak pontos tudása vagy talán inkább megérzése, hogy a reformmunkát mikor kell felváltani „aktív – ha tetszik: a megelőző – ellenforradalmi” cselekvéssel (114). Békés megítélése szerint Nixon és Reagan politikáját is ez az aktív ellenforradalmiság jellemezte (40). Az amerikai neokonzervatív ellenforradalmi stratégia három leglényegesebb elemeként pedig az ellenkultúrával és nagy kormányzati tervekkel való szembeszállást, a klasszikus, protestáns etikához való visszatérés meghirde-

<sup>14</sup> A probléma illusztrációjára Rainer M. Jánostól idézünk, aki egy közelmúltbeli interjú során a következőket fogalmazta meg: „A magyar társadalom is évtizedek óta ebben a nyelvi közegben nevelkedett, azt tanultuk, hogy a forradalom pozitív, előrevivő. Tőlem sokszor megkérdezték, főleg Lengyelországban, ahol ez a nyelvi indoktrináció sokkal korlátozottabb volt, hogy miért nevezitek ti forradalomnak 56-ot? Hát a forradalmat a bolsik csinálják, nyugodtan lehet ellenforradalomnak nevezni, vagy bármi másnak.” *A tabuk többsége a múlttal függött össze*. Seres László interjúja Rainer M. Jánossal, Hírszerző 2009. október 23., [www.hirszerzo.hu/cikk.rainer\\_m\\_janos\\_a\\_tabuk\\_tobbsege\\_a\\_multtal\\_fuggott\\_ossze.127699.html](http://www.hirszerzo.hu/cikk.rainer_m_janos_a_tabuk_tobbsege_a_multtal_fuggott_ossze.127699.html).

<sup>15</sup> Békés e „generális ellenforradalmi vélekedés” közös jellemzőinek nevezi a konzervatív emberképet, a jobboldali politikai orientációt, a forradalomellenes meggyőződést, a hagyományok őrzését és a radikális ideológiák radikális elutasítását (27). Magára egy lábjegyzet során „közép-európai konzervatívként” utal (35/12).

<sup>16</sup> Bár Voegelin meghatározását figyelemreméltónak és hasznosnak tartjuk, a szerzőnek véleményünk szerint érdemes lett volna a forradalmi tradíció történelmileg, empirikusan kimutatható radikalizálódására is reflektálni, melyet Martin Malia posztumusz műve mutat be páratlanul gazdagon. E könyv tartalmát azért is tartjuk különösen relevánsnak, mert Békés elfogadja a hatvanas évekbeli permanens forradalmi radikalizálódás központi motivációs szerepét. Lásd Martin MALIA: *History's Locomotives. Revolutions and the Making of the Modern World*, Yale UP, New Haven 2006. (Az e könyvről írott angol nyelvű könyvismertetésem megismerhető az alábbi hálózati címen: [www.ece.ceu.hu/?q=node/124](http://www.ece.ceu.hu/?q=node/124).)

<sup>17</sup> A konzervatív forradalmárok befogadása által Békés a konzervatív megjelölést eléggé széles körben alkalmazza, többek között Carl Schmitt besorolására is megfelelőnek véli. A konzervatív forradalom mindekelőtt német jelenségének páratlanul részletes feldolgozása (hatodik, legutolsó változat): Armin MOHLER: *Die konservative Revolution in Deutschland, 1918–1932. Ein Handbuch*, Ares, Graz, 2006.

tését és a realista külpolitikai álláspont elfogadását jelöli meg (44, 137).<sup>18</sup> Az *Amerikai neokonzervativizmus* olvasásából megtudhatjuk továbbá, hogy az uralkodó liberalizmus radikalizálódása elleni fellépés szükségességének érzete készítette a neokonokat reakciós válasz adására és váltak (óliberális nézeteik részleges megőrzése mellett, illetve ellenére) önálló konzervatív irányzattá (44), sőt a hetvenes évek közepére önálló politikai erővé is (291).<sup>19</sup> Békés egyik figyelemreméltó következtetése szerint a neokonzervativizmus „érték- és egyben *status quo* konzervativizmusként szerveződött meg”, ütőképességét viszont ellenforradalmi tartalma adta (179).

\*

A könyv a neokonzervativizmus kialakulásának, eredeti jellegzetességeinek lényeglátó értelmezését nyújtja, ellenben fő állításának, a kisiklás tézisének mindössze jól adatolt leírását kapjuk. Megtudhatjuk, hogy a kulturális hagyományelvűség és (az Amerikában tradicionálisnak számító) liberális ökonómia mellett a nyers hatalmi érdeket előtérbe helyező neokonzervatív külpolitika idővel ideologikussá, sőt messianisztikussá vált (43). Békés nem felejt el megemlíteni, hogy e fejleménynek eleve mély gyökerei voltak az amerikai identitásban, a missziós jelleggel is bíró amerikai hitvallásban (60–61). A súlyos torzulásként bemutatott fejlemény kiváltó okainak azonban sajnálatos módon kevés figyelmet szentel. A két generáció elválasztása empirikusan megalapozott tétel, de arra nem kapunk feleletet, hogy a névlegesen az eredeti neokonzervativizmust folytató, valójában azt radikálisan megváltoztató csoport miért utasította el az „apai örökséget”, és amennyiben valóban ezt tette, mi alapján tartja magát mégis neokonnak.<sup>20</sup>

E neokon hagyományszakadás alternatív magyarázata a Békés által komolyan vett globális demokratizálási törekvéseknek aligha juttatna ekkora szerepet. E bevallottan cini-kusabb magyarázat a fiatalabb neokon generációt sokkal inkább a nagyhatalmi érdekek szerint cselekvő, kettős mércék alkalmazásától sem visszariadó, az aktuális lehetőségek minél teljesebb kihasználását ambicionáló csoportként ítélné meg, a fegyveres demokráciaterjesztés (Békés szerint is átgondolatlan és alkalmazhatatlan) elképzelésére pedig pusztán legitimációs diskurzusként tekintene. A homogenizálásra törekvő, világdemokráciát pártoló újfajta neokonzervativizmus képe tehát vitára érdemes. Békés maga is megjegyzi, hogy nehéz elkülöníteni a nyers erőn alapuló cselekedeteket a vágyképekre építő idealizmus által sugalltaktól: szerinte az új neokon nemzedék fejében Amerika egyeduralmának és a planetáris demokráciának elképzelései eggyé, idealista-imperialis-

<sup>18</sup> E három stratégiai kérdés neokon szemléletét bontja ki a hatodik, százoldalnyi hosszúságú nagyfejezet.

<sup>19</sup> Ehhez érdemes hozzátennünk, hogy a neokonzervatív szót önmegnevezésként először Irving Kristol használta a 1970-es évek végén (130), a Republikánus Párt támogatásáig pedig csak 1980-ra jutott el a neokonok csoportosulása (292).

<sup>20</sup> Európa és Amerika általánosabb összehasonlítására is sort lehetett volna keríteni, ugyanis releváns kérdések felvetésére kínálta lehetőséget. Minek köszönhető például az a furcsaság, hogy miközben a „kommunizmus kísértetének” eltűnése Nyugat-Európában a baloldalt sodorta komoly intellektuális és morális válságba, addig Amerikában az antikommunizmus talajtalanná válásával a jobboldal jövőbeli szerepe vált nehezen előreláthatóvá?

ta kombinációvá váltak (228). Határozottan úgy gondolom, hogy e vágyképek megfestésének inkább lehetett legitimációs, mint a valós cselekvéseket orientáló funkciója.<sup>21</sup> Ezen értelmezéshez (némileg meglepő módon) egy ponton Békés megfogalmazása is igen közel kerül: „A terror elleni háború alatt tehát hegemoniaépítés folyik az unipolaritás jegyében. Ennek ideológiai fátyla a világdemokratizálás” (228).<sup>22</sup>

Meggyőződésem, hogy ez esetben nem pusztán konkrét értelmezésbeli különbségről van szó, a kérdés ugyanis módszertani problémát is felvet. Érzésem szerint Békés a konkrét politikai cselekedeteket legitimáló funkcióval bíró kijelentéseket nem különbözteti meg elég élesen a szerzők „végső meggyőződéseit” tükröző kijelentéseitől, nem szentel elég figyelmet a kijelentések ún. elsődleges kontextusának, konkrét kommunikációs helyzetben megfogalmazott voltuknak.<sup>23</sup>

További, a könyv fogalomhasználatára vonatkozó problémának érzem, hogy Békés leírásra használt, az értelmezést elősegítő kategóriái gyakran az értékelés kategóriáiként is funkcionálnak. Ilyen kettős szerepet játszanak az alábbi kulcsszavak: az *idealizmus* és a *realizmus*, az *univerzalizmus* (ami absztraktsága és vélt sokszínűséget tagadó volta miatt elvetendőként kerül bemutatásra), az *ideológia* (ami több helyütt már-már az utópia szinonimájaként szerepel), sőt bizonyos esetekben a *konzervatív–liberális* fogalompár is,<sup>24</sup> nem beszélve a (könyv fő ítéletét hordozó) *forradalom–ellenforradalom* párosról. Természetesnek tartom, hogy Békés könyve tükrözi saját értékbeli felfogását és világlátásának normáit (17), azonban ezen „összezsúszásokat” ezzel együtt is érdekesebb lett volna elkerülni.

A neokon szerzők jelentős szegmensének zsidó háttérét Békés üdvözlendő módon sem eltúlozni, sem elhallgatni nem próbálja (224–226, 340–342), a neokonzervativizmus kontextualizációja során mégis némi diszkrepanciára figyeltünk fel. Mint tudjuk, a kontextualizáció egyfajta mellérendelés és ily módon választás eredménye. Békés rendszeresen utal Amerika WASP, illetve magyarul (némileg eltérő jelentéssel) „fehér-nyugati-kereszténynek” nevezett elitjére, az általuk meghatározott nemzeti alapokra, kultúrájuk és hagyományaik országos jelentőségére, azonban nem tér ki a neokonok zsidó politikai tradíció felőli szintűgy lehetséges megismertetésére – pedig egy lábjegyzetben konkrétan utal rá, hogy a vezető neokonok közül egyedül Huntington WASP-háttérű, ellenben többen közülük zsidó értelmiségiek (162/11). A zsi-

<sup>21</sup> Ahogy többen megjegyezték már, a Bush-adminisztráció iraki beavatkozást igazoló érvelésével az alapvető baj nem az volt, hogy egyetlen érvük sem volt, hanem pont az, hogy túl sok, egymásnak is ellentmondó érvet sorakoztattak fel.

<sup>22</sup> Lásd még adalékként a 216. oldal utolsó két mondatát, valamint a 362. oldal okfejtését, ahol a szerző különbséget tesz a közvetlenül megvalósítandó és az abszolút cél között. Emellett az amerikai demokrácia szűkítésének érdekében tett lépések sem éppen az ifjabb Bush-adminisztrációnak és neokon háttországának ultrademokratikus elkötelezettségeire utalnak...

<sup>23</sup> Konkrét példán illusztrálva: lehet-e beszédek és interjúk során tett, adott esetben egyszeri, de mindenképpen szituációfüggő kijelentéseket monográfiák állításai mellé tenni, azokkal egyformán kezelni? Békés e munkájában az eszmétörténet-írás egyik legjelentősebb problémáját, a műfajok kérdését nem érinti. Általánosabban felvethető még a kérdés, hogy értekezhetünk-e kutatási alanyaink végső meggyőződéseiről, és amennyiben igen, milyen források alapján tehetjük ezt.

<sup>24</sup> Bár mindeközben Békés is megjegyzi, hogy „az amerikai politikai kultúrában nincsenek tiszta liberális–konzervatív választóvonalak” (136).

dó konzervativizmus ellenséges érzelmű toposzának elutasításával csak egyetérteni tudunk, de ez az elutasítás ezúttal sajnálatos módon a zsidó specifikumok viszonylagos elhanyagolásához is vezet.<sup>25</sup>

Nézzünk meg még egy utolsó, hasonlóan konkrét problémát. Bár osztjuk Békés a „pluralizmus normatív magjának elvesztegetése” okán érzett aggodalmát (76), említésre méltó ténybeli ellentmondásnak tűnik számunkra, hogy a szerző a 72. oldalon még arról értekezik, hogy „a valláserkölcsi alap kiveszett [Amerika] szellemi törekvéseiből”, míg később már a vallási fundamentalizmus kortárs jelenségeire hívja fel a figyelmünket (369).<sup>26</sup> Előbbi kijelentés azért érthetetlen, mert a vallásszociológiában Amerika (az Európára sok tekintetben alkalmazható) szekularizációs elméletek empirikus cáfolataként szokott szerepelni.<sup>27</sup>

\*

Immáron összegezve mondandónkat, az elkészült mű több és kevesebb is, mint ami egy kortárs eszmetörténeti műtől elvárható. Több, mivel egyrészt írástudó egyének és közös agendával rendelkező csoportok szellemi tevékenységének tárgyalása mellett (ami a szakszerű eszmetörténeti művek elsőszámú vagy akár kizárólagos fókuszsa szokott lenni) Békés könyve az Egyesült Államok politikai fejleményeiről, nagyhatalmi külpolitikájáról, valamint az amerikai konzervativizmusok történetéről és fajtáiról is részletesen szól. Ezáltal a szerző tág és megítélésünk szerint némileg hosszadalmasan kibontott (a neokonzervativizmus fókuszált tárgyalása csak a szöveg egyharmadánál, a 139. oldalon kezdődik) értelmezési keretbe ágyazza a neokonzervativizmus egyedi jelenségét.<sup>28</sup> Másrészt e szűkebb téma, a neokonzervativizmus elemzésekor Békés nemcsak egy sajátos torzulás történetét beszéli el, amit az ellenforradalmi eszme (egy másik generáció tagjainak keze általi) forradalmi ideologizálódásaként ír le, de átfogó, történetfilozófiai inspirációjú magyarázatot is kínál e jelenséggel, különösen kialakulásával kapcsolatban – bár épp az ominózus kisiklás kapcsán konzervativizmus–tipológiája és ellenforradalom–elmélete kevésbé hasznosítható. Ezen átfogó, az ellenforradalom kategóriájának újradefiniálására épülő magyarázat legalábbis részben a szerző határozott preferenciáin alapszik, és ennyiben eminensen vitatható is.<sup>29</sup> Az *Amerikai neokonzervativizmus* ugyanakkor

<sup>25</sup> Hasonló még kijelentése, mely szerint Strauss „keveset szól a kereszténységről” (145), hiszen Strauss közismert módon sokat írt zsidó filozófiai kérdésekről.

<sup>26</sup> Az evangéliumiak 2000 utánra a legfigyelmezettebben szavazó, összesen 25–30%-ot kitevő, elhanyagolhatatlan tömeggé váltak (369).

<sup>27</sup> Lásd például Peter L. BERGER – Grace DAVIE – Effie FOKAS: *Religious America, Secular Europe? A Theme and Variations*, Ashgate, London, 2008.

<sup>28</sup> A neokonzervativizmus egyediségét már csak azért is érdemes hangsúlyoznunk, mert eléggé elterjednek tűnik az a téves nézet, mely szerint a neokonzervativizmus magyarországi („reflektálatlan”) alkalmazása lenne egyesek (inkluzív Békés) célja. A könyv ismeretében ezt aligha lehet komolyan állítani.

<sup>29</sup> Félreértések elkerülése véget jegyezzük meg: úgy hisszük, politikai kultúránk javulásának egyik kulcskérdése éppen az, hogy sor kerüljön ehhez hasonlóan markáns álláspontok részletes kifejtésre és figyelmes befogadására, és hogy végre Békéséhez hasonló igényességgel kidolgozott magyarázati modellek és tézisek gerjesszenek további eszmecserét, vitákat.

bizonyos szempontból kevesebb is, mint egy megbízható eszmetörténeti elemzés, mivel módszertana meglehetősen tisztázatlan és a szöveg szintjeinek viszonya helyenként problémásan alakul – erre hoztuk fel fentebb példának az elemzés és az értékelés nyelvének összegabalyodását.

Érdemes leszögeznünk, hogy Békés műve meglehetősen hibrid jellegű. A könyv bizonyos részein a szakszövegek precizításában rejlő (olykor száraznak ható, de amúgy tagadhatatlan) erényei manifesztálódnak, máshol a színvonalas népszerűsítő történeti munkákra jellemző esszéisztikusság teszi lapjait élvezetessé. E kettősség kényes egyensúlyozást kíván, hiszen a szerzőnek egyidejűleg kell megakadályoznia, hogy a befogadók (minimum) két, eltérő elvárásokkal rendelkező csoportjának bármelyike kiábránduljon. Békés előtanulmányokat feltételező, de ismétlései által átlátható és viszonylag könnyen befogadható művet tett le az asztalra. E hibriditás az *Amerikai neokonzervativizmus* esetében azt is implikálja, hogy a mű lapjain finom őrlésű, kontextualista eszmetörténeti elemzések határozott politikai állásfoglalásokkal érnek össze, míg a történetfilozófiai magyarázatok és a mélyenszántó politikai filozófiai elképzelések olykor sommásan ítélkező kijelentések mellett szerepelnek.<sup>30</sup>

Úgy gondolom, Békés Márton nagyszabású és óriási anyagot hasznosító könyve – a bibliográfia harmincöt oldalra rúg! – a konzervatív eszmetörténet közeljövőbeli esélyeit éppoly remekül illusztrálja, mint egyes veszélyforrásait. Előbbiek közül kiemelendő az eszmetörténet-írás, a politikai filozófia, a történetfilozófia szorosabb (re)integrációjának lehetősége. E tudományágak együttes művelése komoly haszonnal forgatható szintézisek elkészítését teheti lehetővé, melyeknek magas szintű megvalósítására Békést tehetsége és szorgalma egyaránt képessé teszi. Ugyanakkor az *Amerikai neokonzervativizmus* a konzervatív szempontú eszmetörténet-írás veszélyeire is szolgáltat példákat. Ilyenek az esszencializálásra való hajlam,<sup>31</sup> olykor pedig a meglehetősen ahistorikus,<sup>32</sup> sőt a „kikacsintó” beállítások (azaz valós helyzetek „közismerten ilyenségére” utaló ki-

<sup>30</sup> Miközben szükségszerűen tematikailag is meglehetősen szerteágazó a feldolgozott anyag, a neokonzervativizmus három (kulturális, külpolitikai, gazdasági) szintjének kifejtése némileg egyenetlenre sikeredett. A kisiklott neokonzervativizmus elsődlegesen külpolitikai fókuszával összhangban a kötetben elég sok precíz külpolitikai okfejtést találunk (például a zárszó tetemes részét is ez teszi ki), azonban Békés például (érdekes, de érzésünk szerint nem megfelelően megalapozott, inkább külsődleges kritikával szolgáló) közgazdaságtani elemzést is beillesztett könyvébe. Ennek során a neoliberális amorálisát panaszolja fel (191), és az egyenlőség eszméjét elutasítva az igazságosság (184) és a társadalom-központú gazdaság (236) mellett érvel. A materialista nézeteket egy lábjegyzetben nemes egyszerűséggel tévesnek nevezi (197/41). Zavaróan sommás a hatvanas évek képe a 263. oldal tetején: Békés e helyen „egységes szellemiségről” értekezik, melynek megjelenési formái között a szovjet térnyerés hulláma, a kínai kulturális forradalom és a szexuális forradalom mellett a „II. Vatikáni Zsinat liberalizmusát” is említi. Máshol e zsinatra az „egyetemes felbomlás tendenciájának” jeleként utal (280).

<sup>31</sup> Egy helyen Békés így ír: „Voegelin szavait, kötete utolsó lapjain idézzük, reménykedve abban, hogy azok a végsőkéig megvilágítják az amerikai forradalom *igazi* jelentését” (85). Békés az amerikai politikai kultúra alaprétégéről is hosszabban értekezik (50).

<sup>32</sup> A liberalizmus egy helyen mint „stabil, állandó” uralkodó ideológia jelenik meg (107). Máshol „az alapvetően forradalmi jellegű ideológiák – köztük a liberalizmussal – mindig a végső kiteljesedés felé törekednek” (119). Jóval érthetőbb módon Békés több helyen utal az örök (tehát szintén ahistorikus) emberi természetre is.



szólások<sup>33</sup>) alkalmazásai. Ezek vezetnek az ún. elsődleges kontextusok magasabb, állandó szempontok megfogalmazásai következtében elkövetett alulbecsüléséhez, a végső meggyőződések kutatásához, ami a kommunikációs szituációk és a kijelentések státusbeli különbségeinek háttérbeszorításának árán valósul meg. Az *Amerikai neokonzervativizmus* mindezzel együtt is a magyarországi tudományos élet szokatlan és örömteli eseménye, a magas szintű történelmi-politikai ismeretterjesztés kiemelkedő darabja. Megjelenése óta aligha lehet komolyan vehető kijelentéseket tenni a neokonzervativizmusról – melyet Békés nem mellékes módon „a XX. század második felének egyik legérdekesebb intellektuális eseményének” nevez (130) – anélkül, hogy e művet (is) figyelembe vennénk.

<sup>33</sup> Ilyenek például az alábbi kijelentések: Hamilton „világosan látta, a francia felvilágosodás politikai hatását, a terror logikus kifejlődését Voltaire-től Robespierre-ig” (97); John Adams „jól látta, hogy a liberális követeléseknek valahol-valamikor határt kell szabni” (101). Máshol arról értesülünk, hogy „1946–47-re mégis végérvényesen bebizonyosodott, hogy a realizmus jobban képes leírni a világrendszer természetét” (204). E helyeken Békés némileg kiesik eszmetörténeti szerepéből, hiszen nem arról ír, hogy Hamilton hogyan értelmezett valamit (milyen fogalmak és érvek felhasználása által stb.), hanem kifejezetten arról, hogy látta az igazságot.